

Gospodarstwa ekologiczne w zrównoważonym rozwoju rolnictwa

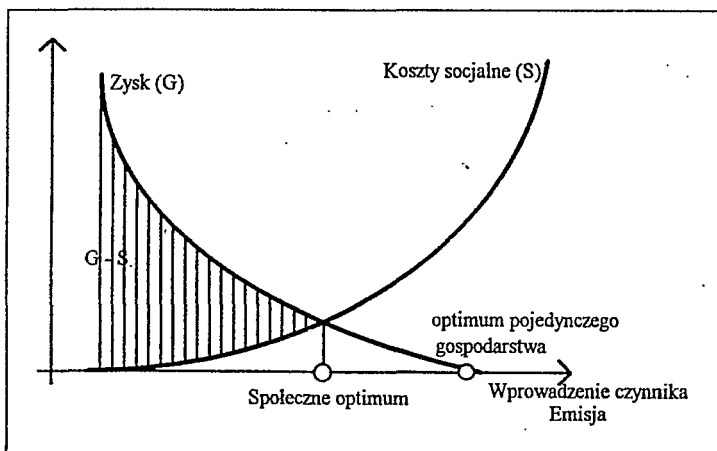
Nowoczesne rolnictwo dysponuje dużymi technicznymi możliwościami dalszej intensyfikacji produkcji. Wykorzystanie tych możliwości jest równoznaczne z jeszcze większą niż obecnie eksploatacją środowiska naturalnego. Tymczasem już dziś przekracza ona często poziom społecznie akceptowany i „znośny dla środowiska” (Reisch, Zeddies 1995). Jest to źródłem narastających konfliktów między rolnictwem a ekologią oraz ekonomią a ekologią. Problem ten dotyczy nie tylko rolnictwa, ale również wielu innych dziedzin gospodarki. Stąd coraz częstsze poszukiwania sposobów harmonijnego rozwoju gospodarki, w tym rolnictwa i obszarów wiejskich. Jednym z efektów tych poszukiwań jest koncepcja zrównoważonego rozwoju gospodarki, oparta na równoczesnym, zgodnym łączeniu celów produkcyjnych, ekonomicznych, ekologicznych, etycznych i społecznych. W tym kierunku zmierzają nie tylko działania różnych grup „społecznego nacisku”, ale ostatnio również polityka gospodarcza i ekologiczna wielu krajów.

Wyróżniając trzy systemy rolnictwa: konwencjonalne, integrowane, ekologiczne, należy stwierdzić, że w każdym z nich wymienione cele są realizowane w różnym stopniu. Coraz powszechniej krytykowane jest rolnictwo konwencjonalne, w którym na czoło wysuwane są cele ekonomiczne. Alternatywą dla niego jest rolnictwo ekologiczne, realizujące przede wszystkim cele środowiskowe, i rolnictwo integrowane, w którym poszukuje się równowagi między celami ekonomicznymi i ekologicznymi. Zatem każdy z wymienionych systemów rolnictwa w różny sposób nawiązuje do koncepcji zrównoważonego rozwoju. Nie ulega wątpliwości, że w stopniu najmniejszym postulaty zrównoważonego rozwoju realizuje rolnictwo konwencjonalne, a w stopniu największym rolnictwo ekologiczne. Rozwój rolnictwa ekologicznego napotyka jednak na wiele barier natury ekonomicznej, infrastrukturalnej, prawnej i psycho-socjologicznej (Runowski 1996; Świątek 2000).

Powstaje zatem pytanie: jakie są obecne oraz przyszłe miejsce i rola gospodarstw ekologicznych w urzeczywistnianiu koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich?

Koncepcja zrównoważonego rozwoju a rolnictwo dawniej i dziś

W warunkach tradycyjnego rolnictwa, któremu towarzyszył organiczny charakter produkcji rolniczej, usprawiedliwione było pomijanie w rachunku ekonomicznym kosztów korzystania ze środowiska, ponieważ gospodarstwo rolne „współgrało” z przyrodą. Inaczej jest w rolnictwie intensywnym, a także niektórych odmianach rolnictwa ekstensywnego (np. monokultura). Cechą intensywnego rolnictwa jest dążenie do maksymalizacji efektu ekonomicznego, często kosztem ujemnych następstw dla środowiska, jakości produktów rolnych, zdrowia zwierząt i ludzi. Zatem rachunek ekonomiczny musi uwzględniać nie tylko koszty zużywanych zasobów produkcyjnych, ale również inne koszty środowiskowe i społeczne. Optimum gospodarowania z punktu widzenia pojedynczego podmiotu gospodarczego (gospodarstwa czy przedsiębiorstwa rolniczego) na ogół nie pokrywa się z tzw. optimum społecznym, które uwzględnia wszelkie koszty społeczne, w tym także koszty z tytułu obciążenia środowiska naturalnego (rys. 1). Stąd wynika zasadnicza trudność praktycznej realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju gospodarki, w tym rolnictwa, która zakłada gospodarowanie zgodnie z optimum społecznym.

Rysunek 1

Optimum społeczne a optimum z punktu widzenia pojedynczego gospodarstwa z uwzględnieniem obciążeń środowiska

Źródło: DE HAEN, 1989, cyt. za Reisch, Zeddies 1995.

W celu przełamania istniejących barier problem ten jest coraz częściej uwzględniany w priorytetach polityki rolnej i ekologicznej poszczególnych krajów. Znalazło to m.in. swój wyraz w celach wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej, takich jak:

- podniesienie konkurencyjności sektora rolnego na globalnym rynku poprzez jakość, a nie ilość produktów rolnych,
- ochrona środowiska i krajobrazu wiejskiego oraz humanitarne traktowanie zwierząt,
- uproszczenie zasad polityki rolnej i powiązanie jej z bezpośrednimi korzyściami dla społeczeństwa,
- decentralizacja polityki rolnej w zależności od zamożności i zróżnicowania europejskiego rolnictwa,
- oparcie polityki rolnej na pełnym porozumieniu między podatnikami i rolnikami, którzy świadczyć będą szeroko rozumiane usługi na rzecz społeczeństwa.

W tym samym kierunku zmierza modyfikacja zapisów w Traktacie Stowarzyszeniowym, gdzie cele wspólnej polityki rolnej definiuje się jako konieczność uzyskiwania efektów ekonomicznych, środowiskowych i socjalnych poprzez:

- ciągłe dostarczanie produktów żywnościowych i odnawialnych surowców rolniczych o wysokiej jakości,
- zachowanie równowagi biologicznej i przyrodniczej, ze szczególnym uwzględnieniem walorów krajobrazowych,
- zrównoważony przyrodniczo rozwój obszarów wiejskich z polepszaniem i wyrównaniem warunków ekonomicznych i socjalnych w krajach UE,
- rozwój produkcji i usług zgodnych z kodeksem dobrych praktyk rolniczych i wprowadzenie systemu zachęt do innowacyjności technologicznej i organizacyjnej,
- utrzymanie stabilnego, funkcjonalnego rynku i harmonijnego rozwoju handlu zarówno w krajach wspólnoty, jak i w krajach trzecich,
- wprowadzenie zasad i mechanizmów zapewniających odpowiednie wynagrodzenie za nierynkowe dobra i usługi.

Wymienione cele nawiązują wprost do szeroko rozumianej idei zrównoważonego rozwoju rolnictwa. Podkreśla się w nich potrzebę zapewnienia harmonii i równowagi w różnych aspektach działania człowieka oraz podmiotów gospodarczych i społecznych, w tym także gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych.

Podobne priorytety znalazły się w „Spójnej polityce strukturalnej rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa” w Polsce.

Powinno to przekładać się m.in. na zmiany dotychczasowej organizacji i prowadzenia gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, nawiązujące do idei zrównoważonego rozwoju.

Zrównoważony rozwój gospodarstw rolniczych

Przez zrównoważony rozwój gospodarstwa rolniczego rozumiemy taki system gospodarowania, w którym łączy się pryncypia ekonomiczne, socjalne i etyczne z bezpieczeństwem ekologicznym. Osiąga się to poprzez odpowiednie zarządzanie, świadome wykorzystanie samoregulujących mechanizmów ekosystemów i wykorzystanie wyników postępu naukowo-technicznego (Majewski 1997). W tak widzianym rozwoju gospodarstwa wysoką rangę ma substytucja nakładów rzeczowych wiedzą i wykorzystaniem wysokich kwalifikacji rolników. Bardzo istotne jest tu postrzeganie gospodarstwa w jego związkach z otoczeniem, a więc środowiskiem przyrodniczym, innymi gospodarstwami, rynkiem, infrastrukturą techniczną, instytucjami otoczenia, obowiązującym prawem i normami etycznymi. W tabeli 1 przedstawiono podstawowe zasady zrównoważonego rozwoju gospodarstwa rolniczego.

Tabela 1

Wyznaczniki zrównoważonego rozwoju gospodarstwa rolniczego

Kryterium	Wyznaczniki
I. Zapewnienie trwałej żyzności gleby	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie wielostronnych płodozmianów, z udziałem roślin motylkowych oraz poplonów uprawianych na zielony nawóz. 2. Stosowanie nawozów organicznych. 3. Wykorzystanie resztek poźniwnych, wzmacnianie aktywności biologicznej. 4. Ograniczanie liczby mechanicznych zabiegów uprawowych (zmniejszenie ugniatania gleby).
II. Dobór gatunków i odmian roślin	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dostosowane do warunków siedliskowych. 2. Odporne na choroby i szkodniki. 3. O dużych zdolnościach konkurencyjnych w stosunku do chwastów.
III. Dokarmianie roślin	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie nawozów mineralnych zgodnie z wymogami siedliska i roślin. 2. Ograniczanie zużycia łatwo rozpuszczalnych nawozów sztucznych i zastępowanie ich nawozami dopuszczonymi do stosowania w rolnictwie ekologicznym. 3. Dążenie do zapewnienia samowystarczalności azotowej poprzez uprawę roślin motylkowych oraz skuteczny obieg substancji organicznej, wliczając w to resztki poźniwne i odchody zwierzęce.
IV. Ochrona roślin	<ol style="list-style-type: none"> 1. Stosowanie właściwego następstwa roślin. 2. Dobór do uprawy roślin odpornych na choroby i szkodniki i przestrzeganie optymalnych terminów agrotechnicznych. 3. Stosowanie metod biologicznej i mechanicznej ochrony roślin, przy jednoczesnym ograniczeniu stosowania chemicznej ochrony roślin.
V. Chów zwierząt	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dobór gatunków i ras zwierząt dostosowanych do warunków gospodarstwa. 2. Zapewnienie właściwych warunków środowiskowych w budynku (wolnostanowiskowy system utrzymania, właściwa powierzchnia stanowiska na 1 szt., preferencja dla utrzymania ściółkowego, właściwe naświetlenie, wentylacja, wilgotność, temperatura).

cd. tab. 1

Kryterium	Wyznaczniki
	<ol style="list-style-type: none"> 3. Żywnienie z preferencją dla stosowania pasz produkowanych we własnym gospodarstwie. 4. Dążenie do zapewnienia zwierzętom wybiegów i pastwiskowego żywienia w okresie letnim. 5. Przestrzeganie zasad profilaktyki sprzyjającej utrzymaniu dobrego zdrowia zwierząt i ograniczeniu leczenia farmakologicznego. 6. Kontrola użytkowości zwierząt.
VI. Organizacja i zarządzanie gospodarstwem	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie i realizacja wewnętrznie zgodnego planu finansowo-gospodarczego. 2. Prowadzenie ewidencji księgowej i analiz ekonomicznych. 3. Rozwój skutecznego marketingu. 4. Presja na obniżkę kosztów stałych. 5. Racjonalne gospodarowanie zasobami pracy.
VII. Kwalifikacje i poziom wiedzy producentów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Podwyższanie wiedzy, umiejętności i świadomości rolników w zakresie ekologii, nowoczesnej wiedzy fachowej, z uwzględnieniem wiedzy o rynku i integracji europejskiej. 2. Popularyzacja rozwiązań zgodnych z zasadami zrównoważonego rozwoju.
VIII. Pozycja rynkowa i społeczna rolników	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tworzenie różnych form niezinstytucjonalizowanej (pomoc międzysąsiedzka, zespołowe użytkowanie maszyn, grupy marketingowe) i zinstytucjonalizowanej współpracy (spółdzielnie, zrzeszenia, związki producentów itp.). 2. Działanie rolników na rzecz rozwoju lokalnego (np. uczestnictwo we władzach samorządów lokalnych, organizacjach społecznych i zawodowych).
IX. Warunki socjalne rodzin rolniczych	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wygospodarowanie czasu na odpoczynek. 2. Odciążanie z pracy w gospodarstwie kobiet i dzieci. 3. Zabieganie o estetykę gospodarstwa. 4. Kształtowanie przyjaznych stosunków międzysąsiedzkich.
X. Infrastruktura techniczna gospodarstwa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zapewnienie ujęcia dobrej jakości wody. 2. Rozwiązanie problemu oczyszczania ścieków. 3. Budowa zbiorników do przechowywania odchodów zwierzęcych (zbiorniki na gnojowicę, płyty gnojowe). 4. Telefonizacja gospodarstw. 5. Podwójne zaopatrzenie gospodarstw w energię elektryczną. 6. Poprawa stanu dróg.
XI. Działania na rzecz ekorozwoju	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prowadzenie prac urządzeniowo-rolnych (racjonalne scalanie gruntów, porządkowanie dróg śródpolnych, wprowadzanie użytków ekologicznych, np. zadrzewień wokół dróg, budowa „oczek wodnych”). 2. Renowacja melioracji wodnych.
XII. Regulacje prawne	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ustalenie wymagań w zakresie składowania i zagospodarowania odchodów stałych i płynnych. 2. Ustalenie terminów nawożenia gnojowicą i sposobów jej aplikacji do gleby. 3. Wprowadzenie ograniczeń koncentracji zwierząt w gospodarstwie. 4. Prawne uregulowanie zasad współdziałania rolników. 5. Wprowadzenie ewidencji i znakowania zwierząt gospodarskich.

Źródło: H. Runowski, 1999: Strategia zrównoważonego rozwoju gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie bydła. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.

Istotą zrównoważonego rozwoju jest równoczesna realizacja wymienionych zasad. Nie wystarczy zatem zmiana pojedynczego elementu gospodarowania, lecz konieczne jest postrzeganie gospodarstwa w kategoriach systemu biologiczno-technicznego i społecznego, składającego się z elementów, między którymi występują określone związki i zależności i w którym uwzględniony jest system celów rolnika-przedsiębiorcy i społeczeństwa (Steffen, Born 1994). W podejściu systemowym gospodarstwo traktuje się jako podsystem, czyli składową część większego systemu, jakim jest otoczenie gospodarstwa, zarówno przyrodnicze, jak i ekonomiczne (Ziętara 2000).

Podejście to nawiązuje do organicznej teorii gospodarstwa rolnego, która zakłada wewnętrzną równowagę nie tylko między czynnikami produkcji, lecz również w procesie produkcji. Nie jest jednak z nią tożsame, ponieważ w systemowym podejściu wykracza się poza granice gospodarstwa i uwzględnia dodatkowo wzajemne relacje między gospodarstwem i otoczeniem. Podobne są założenia zrównoważonego rozwoju gospodarstwa i przedsiębiorstwa rolniczego. Wynika z tego, że idea zrównoważonego rozwoju nie jest, jak się niekiedy uważa, prostym powrotem do organicznej teorii gospodarstwa rolnego. Nie wystarczy bowiem dążenie do zapewnienia równowagi „wewnątrzgospodarskiej”, ale niezbędne jest również zabieganie o równowagę w obszarze „gospodarstwo – otoczenie”. Inaczej rzecz ujmując, chodzi o poszukiwanie kompromisu między racjonalnością gospodarowania widzianą przez pryzmat prywatno-gospodarczy osoby gospodarującej a racjonalnością w ujęciu globalnym. Wychodzi temu na przeciw rolnictwo integrowane i ekologiczne.

Rolnictwo ekologiczne a idea zrównoważonego rozwoju

Spośród różnych systemów rolniczego gospodarowania ideę zrównoważonego rozwoju najlepiej realizują rolnictwo integrowane, a szczególnie rolnictwo ekologiczne. W rolnictwie integrowanym chemiczne środki produkcji (nawozy i pestycydy) stosowane są w niezbędnych ilościach; wspomagają one całokształt poczynań agrotechnicznych rolnika i są efektywnie wykorzystane. Celem tego sposobu produkcji jest uzyskiwanie stabilnej wydajności roślin i zwierząt i odpowiednio dużego dochodu rolniczego. Zmniejszenie nakładów produkcji pochodzenia przemysłowego jest tu rekompensowane zabiegami agrotechnicznymi i biologicznymi, zastosowanymi zgodnie z najnowszą wiedzą rolniczą i ekologiczną. W Polsce, z uwagi na niski poziom intensywności produkcji rolniczej, wprowadzenie integrowanej produkcji nie musi oznaczać spadku stosowa-

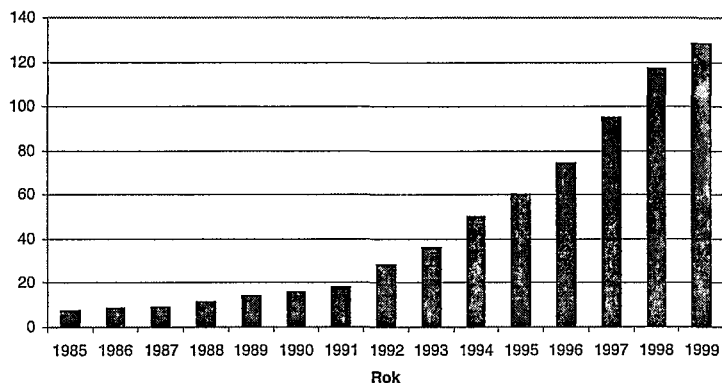
nych dawek nawożenia mineralnego i chemicznych środków ochrony roślin. Tym samym, jak wynika z badań Krasowicza i in. (1999), w gospodarstwach integrowanych możliwe jest uzyskiwanie wyższych plonów roślin uprawnych niż w gospodarstwach konwencjonalnych. Taka sytuacja powinna sprzyjać upowszechnianiu się zasad rolnictwa integrowanego w Polsce.

Z kolei rolnictwo ekologiczne opiera się na bardziej radykalnej niż rolnictwo integrowane rewizji dotychczasowych metod gospodarowania. W rolnictwie ekologicznym najważniejszymi celami są ochrona środowiska przyrodniczego, wzrost i utrzymanie żyzności gleby, poprawa jakości produktów rolnych oraz kształtowanie i pielęgnowanie krajobrazu. Realizowane jest to z jednej strony poprzez całkowite wyeliminowanie chemicznych środków produkcji (nawozów sztucznych, pestycydów, regulatorów wzrostu), z drugiej zaś poprzez wielostronny płodozmian, z dużym udziałem roślin motylkowych, nawożenie organiczne, mechaniczne i biologiczne zwalczanie chwastów. Spadki plonów roślin będące skutkiem takiego sposobu gospodarowania w praktyce krajów zachodnioeuropejskich są rekompensowane wyższymi cenami skupu produktów rolnictwa ekologicznego, a częściowo także stosowanymi subwencjami (Runowski 1996; Metera 1998). Z badań przeprowadzonych w Polsce wynika, że gospodarstwa ekologiczne nie zawsze korzystają z rekompensaty w postaci wyższych cen. Jest to związane z niewielką, jak na razie, skalą produkcji ekologicznej, słabo zorganizowanym rynkiem zbytu oraz ograniczonym popytem na żywność ekologiczną (Runowski 1999).

Rolnictwo ekologiczne w Europie i w Polsce

W wielu krajach europejskich obserwuje się bardzo wyraźny wzrost zainteresowania ekologicznymi metodami produkcji rolniczej. Świadczą o tym dynamicznie wzrastające: liczba gospodarstw ekologicznych (rys. 2) i powierzchnia użytków rolnych pod uprawami ekologicznymi (rys. 3).

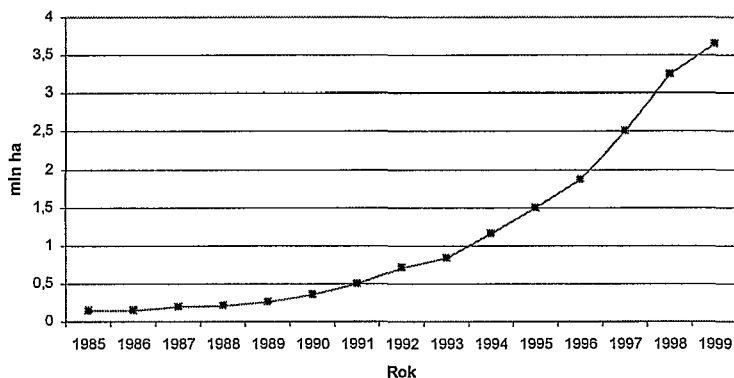
Poziom rozwoju rolnictwa ekologicznego w poszczególnych krajach jest jednak bardzo zróżnicowany. Jak wynika z rysunku 4, odsetek użytków rolnych będących w posiadaniu gospodarstw ekologicznych w wielu krajach (m.in. Grecja, Francja, Irlandia, Belgia, Portugalia, Wielka Brytania czy Holandia) nie przekracza 1 procenta posiadanych użytków rolnych, podczas gdy w innych (Finlandia, Szwajcaria i Austria) kształtuje się w granicach 6–10%. Pod tym względem Polska, jak na razie, plasuje się w grupie krajów o najniższym udziale użytków rolnych pod uprawami ekologicznymi. Powierzchnia użytków rolnych będąca w użytkowaniu gospodarstw ekologicznych w Polsce, jak wy-

Rysunek 2

Liczba gospodarstw ekologicznych w Europie (w tys.)

Źródło: <http://www.irs.aber.ac.uk/research/Organics/europe/farms.html>.

Rysunek 3

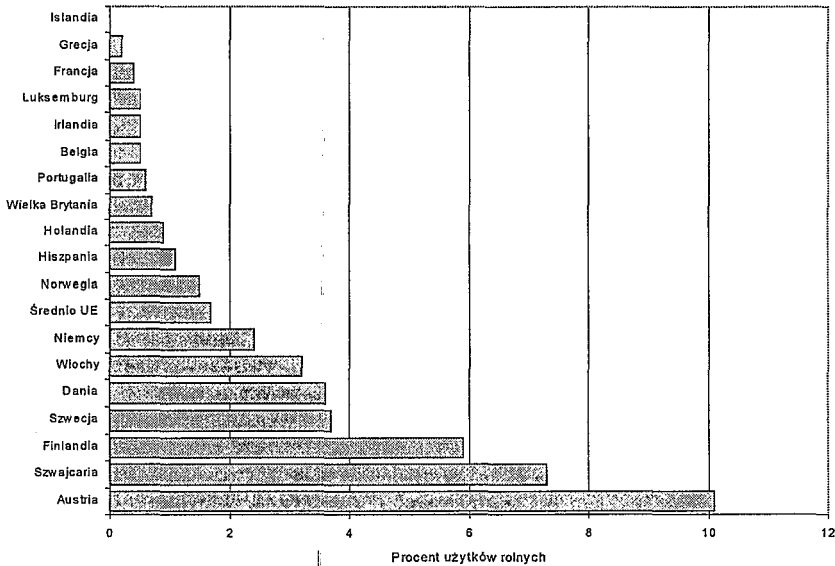
Powierzchnia użytków rolnych w rolnictwie ekologicznym w Europie

Źródło: <http://www.irs.aber.ac.uk/research/Organics/europe/farms.html>.

nika z danych zamieszczonych w tabeli 2, nie przekracza 11 000 ha (0,06% użytków rolnych w Polsce). W 1999 roku w Polsce było 555 gospodarstw z atestem potwierdzającym gospodarowanie zgodnie z zasadami rolnictwa ekologicznego. Podstawowymi źródłami sukcesu rozwoju rolnictwa ekologicznego w krajach europejskiej czołówki są proekologiczna polityka rolna, powiązana z dotacjami dla gospodarstw ekologicznych, działania (w tym edukacja) na rzecz poprawy stanu świadomości ekologicznej społeczeństwa, wzrastający

popyt na żywność ekologiczną i włączenie się do dystrybucji tych produktów dużych sieci handlowych. Analiza tych sukcesów pozwala sądzić, że również w Polsce w najbliższych latach należy oczekiwać pozytywnych tendencji rozwojowych zarówno po stronie produkcji, jak i dystrybucji produkcji ekologicznej. Sprzyjać temu będą wprowadzone dotacje do rolnictwa ekologicznego, wprowadzenie regulacji prawnych (ustawa o rolnictwie ekologicznym), a także systematyczny wzrost wiedzy i świadomości ekologicznej społeczeństwa. Dodatkowo sprzyjać temu będą możliwości eksportowe produktów rolnictwa ekologicznego, jakie pojawią się wraz z polskimi regulacjami ustawowymi rolnictwa ekologicznego. W Europie Zachodniej, przynajmniej jeszcze przez pewien czas, popyt na żywność ekologiczną będzie wzrastał szybciej niż lokalna podaż.

Rysunek 4

Udział powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach ekologicznych w wybranych krajach w roku 1998/1999

Źródło: wg N. Lampkin, H. Willer, 1999. <http://www.irs.aber.ac.uk/research/Organics/europe/farms.html>.

Polska posiada wiele cech i uwarunkowań sprzyjających rozwojowi tej formy rolnictwa. Do mocnych stron zaliczyć można duże zasoby ludności rolniczej na wsi oraz stosunkowo niskie koszty siły roboczej, a także małe zanieczyszczenie środowiska naturalnego. Polscy rolnicy mogą się pogodzić z niższym poziomem cen produktów ekologicznych niż np. rolnicy niemieccy czy szwajcarscy. Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce może jednakże napotykać na wiele barier.

Tabela 2

Gospodarstwa ekologiczne w Polsce w 1999 roku

Wyszczególnienie	Liczba	Powierzchnia (ha)
EKOLAND	243	5 578
PTRE*	312	3 837
Razem	555	9 415**

*Polskie Towarzystwo Rolnictwa Ekologicznego.

**Uwzględniając gospodarstwa z atestem holenderskiej organizacji SKAL powierzchnia dochodzi do 11 000 ha.

Źródło: Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ważnym determinantem rozwoju rolnictwa ekologicznego jest poziom osiągniętych dochodów, w porównaniu z gospodarstwami konwencjonalnymi. Z przeprowadzonych badań¹ wynika, że dochód rolniczy w gospodarstwach ekologicznych wynosił 10,3 tys. zł, a w przeliczeniu na 1 ha UR około 340 zł, natomiast w gospodarstwach konwencjonalnych odpowiednio 15,8 tys. zł i blisko 600 zł (tab. 3). Przyczynami niższych dochodów w gospodarstwach ekologicznych były niższe plony roślin uprawnych, nie znajdujące wystarczającej rekompensaty w realizowanych cenach sprzedaży. Duża pracochłonność w produkcji ekologicznej spowodowała również wzrost kosztu najmu siły roboczej.

Podobne różnice jak w dochodach z gospodarstwa zaobserwowano w poziomie dochodów osobistych. W gospodarstwach ekologicznych osiągnęły one poziom blisko 15 tys. zł na gospodarstwo, zaś w gospodarstwach konwencjonalnych ponad 19 tys. zł.

Tabela 3

Dochody gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych (zł)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa		Gosp. ekol. gosp. konw.= 100
	konwencjonalne	ekologiczne	
Dochód rolniczy	15 841,1	10 311,4	65,1
Dochód spoza gospodarstwa	3 377,8	4 679,5	138,5
Dochód osobisty	19 218,8	14 990,9	78,0

Źródło: Badania własne.

¹Badania przeprowadzone w ramach PBZ pt.: „Opracowanie modelu rozwoju i funkcjonowania rolnictwa ekologicznego” pod kierunkiem H. Runowskiego.

Wyniki przedstawionych badań wskazują, że gospodarstwa ekologiczne w Polsce osiągają niższe dochody niż gospodarstwa konwencjonalne. Oznacza to, że znajdują się one w trudniejszych warunkach ekonomicznych niż w krajach zachodnioeuropejskich, gdzie na ogół nie obserwuje się wyraźniejszych różnic między gospodarstwami ekologicznymi a konwencjonalnymi (Jaska 1995; Runowski 1996, 1999). W Polsce, w odróżnieniu od krajów zachodniej Europy, zróżnicowanie cen skupu produktów ekologicznych i konwencjonalnych jest niewielkie, a często w ogóle nie występuje. Tymczasem np. w Niemczech różnice cen produktów roślinnych ekologicznych i konwencjonalnych są 2–3-krotne. Przykładowo, w roku 1998/1999 cena pszenicy ekologicznej w Niemczech wynosiła 54,28 DM/dt, wobec 21,89 DM/dt pszenicy sprzedawanej przez gospodarstwa konwencjonalne (Agrarbericht der Bundesregierung 2000). Jeszcze większe różnice obserwowano w przypadku cen ziemniaków jadalnych (odpowiednio 60,90 i 18,84 DM/dt). W Polsce różnice te na ogół nie przekraczają 15–25%. Często jednak, z uwagi na ograniczone możliwości zbytu, rolnicy prowadzący gospodarstwo ekologiczne są zmuszeni do sprzedaży swoich produktów na tych samych warunkach, jak rolnicy gospodarujący metodami konwencjonalnymi. Jest to związane z brakiem specjalistycznych kanałów zbytu, a także z ograniczonym popytem lokalnym. Rozwój rolnictwa ekologicznego w dużej mierze będzie uzależniony od istniejącego popytu krajowego na żywność ekologiczną.

Popyt na produkty ekologiczne

Z przeprowadzonych badań wynika, że produkty ekologiczne kupowane są głównie przez mieszkańców dużych miast, osoby z wykształceniem średnim i wyższym, o dobrej sytuacji materialnej, ale również uczniów i studentów, co jest następstwem prowadzonej w szkołach coraz szerszej edukacji ekologicznej. Wśród osób nie kupujących tego rodzaju produktów przeważają mieszkańcy wsi, osoby starsze, osoby z wykształceniem podstawowym, a także będące w trudnej sytuacji materialnej.

Podstawowym motywem zakupów jest troska o zdrowie własne i rodziny (94%), w mniejszym stopniu natomiast – troska o stan środowiska (66%) oraz walory smakowe produktów ekologicznych (58%). Analizując odpowiedzi na pytania dotyczące definicji żywności ekologicznej, sposobu wyróżniania żywności ekologicznej oraz instytucji zajmującej się atestowaniem żywności ekologicznej w Polsce, można stwierdzić, że jedynie 10% badanych zna istotę produkcji ekologicznej. Ten stosunkowo niski odsetek jest wynikiem niedostatecznej promocji i upowszechniania wiedzy z tego zakresu.

Zapytano respondentów o to, czy są skłonni zapłacić za produkty ekologiczne wyższe ceny. Blisko połowa zapytanych osób (47%) jest w stanie zapłacić za żywność ekologiczną wyższe ceny niż za żywność konwencjonalną. Jednakże niewiele mniej, bo 40% badanych osób nie wyraziło takiej gotowości, a pozostali nie mieli na ten temat zdania. Jest przy tym charakterystyczne, że kobiety częściej deklarowały gotowość akceptacji wyższych cen produktów ekologicznych (49%) niż mężczyźni (44%), podobnie osoby w wieku 20–29 lat częściej były skłonne zapłacić wyższe ceny za te produkty (56%) niż osoby „po sześćdziesiątce” (37%). Również mieszkańcy miast są w stanie przyjąć wyższe ceny produktów ekologicznych (52%) niż mieszkańcy wsi (38%). Gotowość do akceptacji wyższych cen rośnie wraz z wykształceniem. Jeżeli bowiem tylko 33% osób z wykształceniem podstawowym jest w stanie zapłacić więcej za produkty ekologiczne, to wśród osób z wyższym wykształceniem taką gotowość zgłasza aż 74% badanych.

Z przeprowadzonych badań wynika, że najlicniejsza grupa konsumentów jest gotowa zapłacić za produkty ekologiczne do 10% więcej niż za produkty konwencjonalne. Dość liczna jest grupa respondentów akceptujących ceny wyższe do 25%. Kilka procent ankietowanych w ostateczności byłoby skłonne zapłacić ceny do 50% wyższe. Wynika z tego, że w obecnej podaży żywności ekologicznej cena nie musi stanowić najistotniejszej bariery dla zapewnienia efektywnego popytu na żywność ekologiczną, ponieważ, jak wynika z badań, rolników zadowala już 25-procentowa różnica ceny produktu ekologicznego w stosunku do ceny produktu konwencjonalnego. Po to jednak, by cenę taką zrealizować, konieczne są sprawne kanały dystrybucji.

Problemy zbytu produktów ekologicznych

Wśród najistotniejszych ograniczeń rozwoju rolnictwa ekologicznego badani rolnicy wymieniali problemy ze zbytem swoich produktów. Niewielka liczba gospodarstw ekologicznych oraz duże terytorialne ich rozproszenie i znaczna odległość od rynków zbytu, jakimi są głównie większe skupiska miejskie, stwarzają określone trudności w opłacalnym zbywaniu produktów ekologicznych. Zainteresowanie pośredników hurtowych obrotem tymi produktami, ze względu na niewielkie ich ilości i na ogół krótką ich przydatność do spożycia oraz przestrzenne rozproszenie, jest bardzo małe. Brak jest również rozwiniętej sieci handlowej, w której można by oferować konsumentom żywność ekologiczną. Jedną z przyczyn tego zjawiska jest dość duża sezonowość w podaży produktów ekologicznych, co powoduje określone problemy

w funkcjonowaniu specjalistycznych jednostek handlujących tymi produktami. Rozwiązanie tego problemu, jak wskazują doświadczenia wielu krajów, szczególnie w początkowej fazie rozwoju rolnictwa ekologicznego, nie jest łatwe i wymaga wielu zorganizowanych działań marketingowych.

Wartość potencjalnego rynku żywności ekologicznej w Polsce

Oszacowanie potencjalnego rynku żywności ekologicznej w Polsce jest trudne. Wynika to z wielu względów. Można tu wymienić chociażby: krótką tradycję produkcji żywności ekologicznej, stosunkowo niski poziom świadomości ekologicznej konsumentów i słabą znajomość istoty rolnictwa ekologicznego, brak zaufania do produktów ekologicznych, z uwagi na niewystarczające uregulowania prawne i zabezpieczanie interesów konsumenta, a także brak danych o aktualnych wielkościach sprzedaży żywności ekologicznej. Mimo tych trudności podjęto próbę określenia wartości rynku żywności ekologicznej. Wykonane szacunki wskazują, że wartość rynku żywności ekologicznej mogłaby osiągnąć poziom 280 mln zł, tj. 10-krotnie więcej niż aktualna wartość sprzedaży żywności ekologicznej w Polsce. W szacunkach tych wzięto pod uwagę wyniki przeprowadzonych badań ankietowych nt.: częstotliwości zakupów produktów ekologicznych, kwoty wydawanej jednorazowo na ich zakup oraz deklarację kwot jakie, respondenci byłiby skłonni przeznaczać na zakup żywności ekologicznej, gdyby była ona dostępna w pobliskich sklepach i w po cenach nie więcej niż o 25% wyższych jak produkty konwencjonalne.

Biorąc pod uwagę istniejące w przyszłości szanse eksportu produktów ekologicznych oraz coraz intensywniejszą ich promocję na rynku krajowym, można oczekiwać wzrostu zapotrzebowania na żywność ekologiczną. Dla zaspokojenia rosnącego popytu konieczne jest jednak stwarzanie możliwości powstawania gospodarstw ekologicznych i budowy infrastruktury rynku dla żywności ekologicznej. Prawdopodobnie, jak to ma miejsce w innych krajach, proces ten nie będzie możliwy bez aktywnego wsparcia finansowego ze strony państwa, wprowadzenia niezbędnych regulacji prawnych, a także większej niż dotychczas aktywności rolników w tworzeniu zorganizowanych form zbytu. Nie bez znaczenia jest też udział środków masowego przekazu oraz innych grup oddziaływania w upowszechnianiu zasad i idei ekologicznego sposobu postrzegania relacji między człowiekiem a środowiskiem naturalnym.

Podsumowanie

Rozwój ekologicznych metod produkcji rolniczej w gospodarstwie rolniczym nie jest tożsamy z pojęciem zrównoważony rozwój gospodarstwa. Zrównoważony rozwój gospodarstwa jest pojęciem szerszym. Obejmuje nie tylko kwestie przyrodnicze, agrotechniczne, jakościowe i ekonomiczne na poziomie gospodarstwa i produkcji rolnej, ale również jego pozycję w relacji z gospodarstwem domowym i otoczeniem. Na te kwestie teoretycy i praktycy zarówno gospodarowania ekologicznego, jak i integrowanego zwracali dotychczas mniejszą uwagę. Rozwój metod gospodarowania przyjaznych środowisku jest warunkiem niezbędnym, ale jednocześnie nie wystarczającym dla realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój gospodarstwa traktować należy jako nową filozofię gospodarowania i życia w środowisku wiejskim, której towarzyszy korekta dotychczasowych celów, stosunku do otoczenia i pełna świadomość złożoności struktury (całości), w jakiej się znajdujemy i występujących wzajemnych zależności. Tak rozumiany zrównoważony rozwój gospodarstwa jest kwestią przyszłości, i to nie tylko w rolnictwie. W rolnictwie sprzyjać temu będzie między innymi rozwój rolnictwa ekologicznego. Jest on na razie mniej zaawansowany niż w krajach zachodnioeuropejskich. Mniejsze są u nas także możliwości wsparcia finansowego rozwoju tego sposobu gospodarowania przez państwo i mało zamożne społeczeństwo. Polska posiada jednak wiele cech i uwarunkowań sprzyjających rozwojowi tej formy rolnictwa. Do mocnych stron zaliczyć można duże zasoby ludności rolniczej na wsi oraz stosunkowo niskie koszty siły roboczej, a także małe zanieczyszczenie środowiska naturalnego. Poza tym polscy rolnicy mogą przynajmniej przez pewien czas pogodzić się z niższym poziomem cen produktów ekologicznych niż rolnicy krajów zachodnioeuropejskich. Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce może jednak nadal napotykać na wiele barier natury organizacyjnej, prawnej, finansowej, psychologicznej i infrastrukturalnej, w tym rynkowej. Od skuteczności eliminacji tych barier w dużej mierze zależeć będą możliwości rozwoju gospodarstw ekologicznych i ich uczestnictwa w realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Literatura

- Agrarbericht der Bundesregierung 2000.
- JASKA E., 1995: Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania ekologicznego sposobu gospodarowania w rolnictwie. (Praca doktorska), SGGW, Warszawa.
- MAJEWSKI E., 1997: Alternatywne systemy produkcji a modernizacja rolnictwa w Polsce w kontekście celów polityki rolnej UE. SGGW, Warszawa.
- METERA D., 1998: Dotacje dla rolnictwa ekologicznego, Ekoland nr 10/98, ODR Przysiek k. Torunia.
- REISCH E., ZEDDIES J., 1995: Wprowadzenie do ekonomiki i organizacji gospodarstw rolnych. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu.
- RUNOWSKI H., 1996: Ograniczenia i szanse rolnictwa ekologicznego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- RUNOWSKI H., 1999: Stan i uwarunkowania popytu na żywność ekologiczną w Polsce. [w:] Organizacyjno-ekonomiczne aspekty rolnictwa ekologicznego. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- STEFFEN G., BORN D., 1994: Prowadzenie gospodarstw i przedsiębiorstw w rolnictwie. Książka i Wiedza, Warszawa.
- ŚWISTAK H., 2000: Efektywność produkcyjno-ekonomiczna gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych – studium porównawcze. (Praca doktorska), SGGW, Warszawa.
- ZIĘTARA W., 2000: Tradycyjne i współczesne podejście do równowagi w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolniczych. Pamiętnik Puławski, Puławy.

Ecological Farms upon Sustainable Development of Agriculture

Abstract

The paper presents the concept for sustainable development of agriculture and agricultural holdings. When discussing the process of developing farms and agri-businesses, the emphasis was given to the growing conflict between economy and ecology. Apart from this, some determinants of sustainable development of farms and agro-food enterprises were set down.

There are ecological and integrated farms that represent the agricultural production practices best fitting the sustainable development principles. The paper discusses the development of ecological agriculture in Europe including Poland and thus indicates main obstacles and opportunities for the development of ecological farms in Poland. The capability to overcome considered barriers will significantly determine the possibilities for development of ecological farms in Poland and their partaking in the practical implementation of the concept of sustainable development of agriculture and rural areas.